

זולימלה פאל : פרשת־דרכים

כמו שטווס מתהדר בזנבו כך הייתי אני מתהדרת בעלומי, בלובן שני, זוך עיני. כציפור בימים הראשונים למעופה, כילד אחרי עשותו את פסיעותיו הראשונות, כך קפצתי לתוך החיים, שוקקת, ראשי קל עלי ולבי עובר על גדותיו. רעבתנית ינקתי את חלבם זה של החיים, שפה טרי הוא בגיל שמונה־עשרה ואשר עם השנים הוא נקרש ומחמיץ.

הרחק על כל סביבי לא דימיתי לראות כי אם הבטחות של אושר. מט־מטם אל נשף־מחולות הייתי מהלכת ומציגה עצמי לראווה, גֵּאָה בשמונה־עשרה שנותי ובמבטי הקנאה והחמדה אשר חשתי על בשרי.

צוחקת הייתי ועיני היו צוחקות ולבי היה צוחק ורגלי שועטות. צוחקת הייתי פשוט משום היותי בת שמונה־עשרה. צוחקת הייתי מכל דבר ומלא־כלום, מקמטים על פנים כמושים, מבלי חשוב כלל כי באחד הימים יבוא תורי־אני לשמוע בפרוץ הצחוק הזה מגרונה של אחרת.

הה! אותו ט־ט־טם ראשון, זכרון מתוק ללבבי, רעד החולפני, סחרחורת אשר לשווא אנסה להעירה מדי יגיעו אל אזני ממרחקים ריטוטיו הלוהטים של ט־ט־טם רחוק. מה היה על העיניים הללו אשר טרפוני? ועל לחישות ההתפעלות הללו? האמנם עברו עלי הרגעים הללו המתוקים, או אולי בדתה אותם רוחי אחוזת־הקדחת? לנוכח הכיפודים האלה דימיתי כי שונה אני מאחיותי האפריקאיות ובשום פנים לא יכולתי לשוב עמן למעשי משפבר־הימים.

בימים הראשונים לחזירתי הקיפוני, להוטות לראות את ההבדל, ואחר הרפו ממני באשר מצאוני מתימרת יותר מדי וקצת יותר מדי „טובאב“*. רק טאטו התעקשה לבוא לקחתני מדי יום כצאתן כבימים־עברו, חבורות־חבורות צוהלות, לקנות דגים על חוף־הים.

„האם תחליטי סוף־סוף להילוות אלינו? חברותי מחפות לי בחוץ, אין הן רוצות עוד להשפיל את עצמן ולבקשך לריק להתלוות אלינו“.

„שמעי, טאטו! וכי מה זה את מעלה על דעתך? אינני יכולה עוד להרשות לעצמי ללכת ככה אֶתְכֵן אל חוף־הים“...

„ומדוע לא?... צאי וחשבי שגדלנו יחד, בעצה אחת גמלו אותנו אמותינו מחלבן ומאו כל הזמן דרך אחת היתה דרכנו, והיום את מתפחשת לי. מברכת אני את אמי על שלא שלחתני כלל לבית־הספר, אם זהו כל אשר למדת שם... הישארי עם ספריך,

* כינוי ללבן באפריקה השחורה. (המלביח"ד).

עם מחשבותיך השאלות מן הלבנים והמנוגדות כל-כך לעורך ולעברך... השתעשעו בתקוה שעיניך תעזורנה לנו לראות, והנה עיורת הנך יותר מאתנו*.

ומבלי חנון אותי במבט-עין הלכה לה, זקופה ואומרת-גאון, בלי כל תנועה שאולה.

שעה ארוכה עקבתי אחריה במבטי. היא נעלמה, ובעיני נשתמר עדיין הילוכה החינני כל-כך, הטבעי כל-כך, ואני השויתיו אל הילוכי שלי, הלמוד ומעושה כל-כך.

ראשי היה מלא רומנים וסרטים של אהבה, כל אחת ממחוותי, הקטנה במלותי, היו חיקוי לשחקנית או לאיזו גיבורה של „אנחנו שנים“. לפתע תפסתי עד-כמה אני מגוחכת, מן-הסתם.

החיוכים שראיתם מרחפים על שפתי רואי, כלום התפעלות היו מפיקים או ליגלוג? ראשי היה עלי סחרחר, כי על השאלה הזאת לא יכולתי למצוא מענה.

הנה כי כן גמרתי אומר... עוד מחר אשוב ללבוש את בגדי האפריקאים, אשוב ואמצא את שיווי-משקלי האפריקאי... ולמה-זה אחפה עד מחר?

מיהרתי לחדרי, בחפזן גדול נטשתי את השמלה הצרה והקצרה וחישממהר ניסיתי להדביק את אחיותי — חשתי עצמי בנוח יותר בעורי האמיתי.

יושבות היו על החוף ומחכות לשוב הדוגיות.

דברי הלצון החלו מרגע שהופעת.

„ראו את ה„טובאב“ שלנו, שוב אינה יודעת אפילו לעטות את כריכתה.“* באמת לא יפירך עוד מקומך בתוכנו“.

„מדוע לא? האם אינני אפריקאית?“

„אפריקאית! אתן אפריקאיות, אתן שאינכן מתפללות עוד, אתן השותות? נותקתן מעל קדמוניכן משעה שעברו רגליכן את ספו של בית-ספר. אינך סבורה שהיית מיטיבה לעשות אילו נשארתי בביתך, אילו עזרת לאמך ולמדת לבשל, לכבס לבנים?“

„מניין לך שאינני יודעת לעשות כל זאת?“

„אני מסופקת, ואת גם לא תעשי זאת, הרי הדבר מזהם את הידיים, ואת מקפידה שתהיינה נקיות תמיד. וחוזי מזה, מרגע שאתן נועלות נעלי-עקב הרי אתן נעלות בעיניכן מן האחרות“.

„אלו שנוהגות כך, עאידה, לא למדו דבר, ומוטב הוא שלא לפתוח ספר מעולם מאשר לפרש שלא-כהלכה מה שכתוב בו“.

הדוגיות הופיעו ברחוק. מיהרנו לקראתן. אבל עם כל השיפורן בו טבלתי את רגלי היחפות בים, לא שכחתי כלל את דבריה של עאידה שניסרו וניסרו בראשי.

ביום ההוא גמרתי אומר ללכת ולבלות שעות אחדות אצל טאטו. היא התגוררה בבית גדול. משפחתה קבעה משפנה בחלק הנשקף אל הרחוב ואת החצר הפנימית

* יריעת הכותן שפמה מן האפריקאים עוטים אותה מן המותן עד לברפיים. (המלביה"ד).

השפירה למשפחת אחרות: פורטוגליות הלובשות חצאיות־קפלים ארוכות, שופעות: טוקולריות* כבדות בטבעות־זהב ששתי שפתותיהן מקועקעות, כובסות עסקניות, הטורפות בקצה־הסבון בעוד עולליהן, צפיעים מדובללי־שער, היו מתקוטטים, מצווחים, מהפכים סירים וצלחות שעודם טעונים שאריות צהריים.

כאן תרנגולים, שם כבש, וסביב־סביב ברווזות וברווזונים. כל אלה היו יוצאים ובאים, מגעגעים ומכעכעים וקוראים בקול. ולכל אורך החצר, על חוט ברזל, תלויים היו כריכות־כותן ססגוניות, כותנות מעומלנות, חיתולים.

שתי נשים היו מגדפות זו את זו, צרות אשה לרעותה, מגלות לשומעיהן סודות אשר הגידו בשפבר הימים זו לזו, אוכלות קורצה, טופלות אשה על רעותה עון נשפים.

„אני בת של מאראבו“,** אמרה הראשונה, „כל כמה שתרצי לקלקל לי, לא תועילי. שמרי את הקמיע שלך לאחרת, השבעותי שלי כוחן גדול משלך“.

„בת של מאראבו!“ החזירה השניה, „מוטב שתאמרי בת של מכשפים. שמך הטוב ליוה אותך עד כאן“.

חסר־אונים היה הבעל מתבונן בהן ולא העז להתערב, מחשש פן יעלה עליו את חמתה של אחת מהן.

ילדיהן, קטנים מפדי שיתערבו במריבה, היו מביטים זה בזה, נותנים במבטיהם את מלוא השנאה והאיבה שיכלו כבר לבותיהם הקטנים להכיל.

השפלתי ראשי, כי בעיני רוחי שבתי וראיתי את פניה הכחושים, הנפולים של אמי כאשר לקח לו אבי אשה שניה על פניה, איך רחבו עיניה בלבי־חוק וכמו הפילו תחנתן לשמיים שימצאו לה איזו סגולת־קסמים אשר תשיב אליה את אדון־ביתה. שבתי וחוויתי את יגונה האילם, את מרידתי על גורלה, גורל אשה אפריקאית, כלשונה, את מאמציה להסוות בבת־צחוק את הקנאה המכוססת את לבבה.

טאטו הבחינה בי ויצאה לקראתי.

„אל נישאר כאן, ניפנס אל חדרי... האם תבואי לחתונתה של עאידה, האם תשתתפי בטס־טם ביום ראשון?“

„ודאי שכן!“

„האם לפחות כיסך מלא וגדוש?“

„מלא וגדוש? וכי למה?“

„האם תאטמי אזניך משמוע שבח והלל? האם בתוך כל העם הרב תוכלי לקפוץ ירך כאשר יהדהד הטס־טם והגרין*** ייצא לקלס את עלילות אבותיך?“

„טאטו! גופי נרעד לקול הטס־טם, לבי נרעש, אלף רחוששים חולפים את כל ישותי,

* ה־ toucouleurs הם גזע סנגאלי שהוא הצלבה של הפולבה (אפריקאים בני גזע לבן, ברברים או אתיופים) עם שהורים או מאורים. (המלביה"ד).

** מוסלמי חסיד. שיבוש המלה הערבית „ראביט“ או „מוראבט“. (המלביה"ד).

*** כעין קוסם בסנגאל, סודאן, דאהומיי, גיניאה וכו', שהוא גם פייטן, מספר־קורות ומנגן ולפעמים יועץ למלך ולראש־השבט. (המלביה"ד).

אבל מניין רוצה את שאטול את הכסף לנדבו? עתה־זה עזבתי את בית־הספר. כבת בכירה למשפחה רבת־נפשות אין ידי משגת לבזבוז.

„לבזבוז? לזאת את קוראת ביוזבוז? שמא מתביישת את עכשיו באבותיך?”
 „מתביישת באבותי! גאָה אני בהם ובטס־טם שלהם. אני תמיד יערב לי חופן אורז יותר מפף מרק.”

„ולוא הכבדת לבך כל־כך ולולא סירבת לקבל פניהם של מחזורים לעת ערב ולראותם מתחרים זה עם זה בנדיבות־הלב, כי אז מלאו ארגוניך ומעולם לא ידעת חסרון־כיס!”

„וכי מדוע־זה תרצי שאקבל כסף מבחור אשר אוהב, ומה־גם מקהל בחורים שכלפיהם איני הוגה אלא שוויון־נפש? יהיה זה אי־יושר מצדיי.”

„אמותיננו ואמות־אמותיננו כך נהגו. מדוע לא נעשה גם אנחנו כמוהן?”
 „מן הדין הוא שלא רדיפת־הבצע תדריך את רגשותיננו.”

„האם את יודעת כמה הוציא בעלה של עאידה? חמישים־אלף פראנק, תיבת תכשיטי־זהב, ארגז חפצים מכל המינים, ועוד ועוד. באמת, עאידה תוכל לצעוד בראש זקוף בין חברותיה. אני בתפילותי אינני שוכחת לבקש מן האלהים בעל רחבי־יד עוד יותר.”

„טאטו, יכול אדם להרשות לעצמו לקנות פרה, איזה חפץ שהוא, אבל אשה אסור לה להסכים להיות כסחורה. גאוות־האשה אשר בה חייבת להתקומם על כך.”

„בלמי פיך. בטוחה אני שלא תסרבי לקשור גורלך בגורלו של איש עשיר. בעצם, אלו שהיו בבית־הספר הן תובעניות עוד יותר. הן דורשות מקרר חשמלי, מכונת־תפירה, מקלט־ראדיו וכו’.” והיא פרצה בצחוק.

„טועות הן וראויות לגנאי.”

לבי נצבט בקרבי ושקעתי בהירהורים. איך אסביר לטאטו כי ברצון אשתף בחיי איש נכה ואפילו עני אם אדע בוודאות כי אמצא בו גבר, לא סתם מפני שהוא לובש מכנסיים אלא מפני היותו איש החש בחובותיו כנבר. איש שיראה בי את רעותו־לחיים, רעיה לעצב ולשמחה. ידיד אשר תקוותיו ואכזבותיו תהיינה גם תקוותי ואכזבותי שלי ואשר יושיט לי את ידו האיתנה כדי לסייעני לעלות לעולם־פלאים שבו ייעשו הכל אחים, שבו ישקוד כל אחד לתת מן המיטב אשר בו — לעולם שבו תהיינה כל הנשים כרביד אבני־יקר ולא חיקויי־שוק. לא באדון אני חפצה...

אך האם יעמוד בי הכוח, האם יעמוד בי הכוח שלא להיסחף בזרם — הזהב מפתה כל־כך ובלב כל אשה תשכון קנאה.

כקופסת־עדיים היה בעיני ביתה של עאידה כאשר עברתי את מפתנו. המשרת בא לקראתי, הכל נעצו בי עיניהם. רעד עברני, המחווה המסורתית כמו נתבקשה מאליה. משלתי ברוחי. לא ראיתי עוד, אבל באזני נשמעו לחישות הדופי עזות פייכמה. הסבותי פני מן הגרין — נצחון מתיש, מר ולא־מושלם — דחיית עבר אשר אזיקו אמיצים והם כובלים אותך.

חברותי מנוער, מתנוצצות בעדי־עדיים, ישובות על הארץ, סיפרו זו לזו את הרפתקותיהן, מאושרות למוד את שיעור קסמן לפי מספר מחזריהן. „אתמול בערב“, אמרה סאלי, „קיבלתי פני בנו של בור“, והמורה היה צריך להיעלם — תמיד הגדי בורח מפני האריה. אין מקום לנחושת ליד הזהב.“

חברותי־לכיתה, ישובות על כסאות נוקשים, חשות עצמן שלא־בנוח בשמלותיהן ההדוקות מדי ובנעליהן הגבוהות מדי, היו מסיחות ביניהן על נשף, על מקרר חשמלי, על מכונת־תפירה וכיוצא באלה, מוכנות להתחרות בנדיבותן עם אחיותיהן. „אנחנו נתן יותר מהן, אנחנו מרוויחות כסף“.

קול נועם נאק בתוכי: להרוויח כסף! לשבת על כסאות! לשים עצמנו לצחוק במלבושים שאינם הולמים את גופינו, לדבר על מקרר חשמלי! כלום זוהי כל התפתחותנו?

הוי לפה, לפה ארורה של תרבות, תבשיל לא־עופל אשר כל האוכלו יקיאהו. הוי כתב לא־הובן אשר כל מליו מסתכסכות ויוצאות במחול־תעועים. הזריקה שלא עלתה יפה משתקת את הרגל.

הסעודה קיבצתנו בלי שתאחד אותנו. אי־אפשר לאחוז במולג ולהשיט יד. אילו ירדנו מעל מושבותינו, אילו שיקענו את ידינו בקערה אחת עם אחיותינו, כי אז ביתר־אמונה ודאי היו באות לשבת אל שולחנותינו. חשפתי את שני, אך לא צחקתי כלל ללהגן. מר היה בי לבבי, תפל האורז אשר לא טעמתי ממנו.

הלכתי לי זועפת, נרגזת על שלא העזתי להפוך את הכסאות ולהשליך מלפני את המזלגות האלה, את כל הדברים הללו הפורים תהום המתרחבת והולכת. סבתא חיכתה לי ליד הבית.

„דודותיך ודודיך בבית, דבר להם אליך. וכשתדברי אליהם אל תפגעי בכבודם. די יהיה לך אם תקשיבי להם“.

„סוף־סוף! הנה באת! ומתי תורך שלך? הרי את מנחשת מה הביאנו הלום. האם מנית את מספר סירוביך מאז צאתך? וכלום יודעת את כל מה שמספרים? — שלעולם לא תינשאי לאיש מפני שאת בזה לבחורים בני־גזעך. שדרוש לך, טובאב! שצר לך על היותך אחת מאתנו. שתהיי לבת אובדת, וגרוע מכך — חסרת־אלהים. שטעינו כאשר שלחנוך לבית־הספר“.

לבי נמס בקרבי. הכל הפכו לי עורף מפני שבגאוותי סירבתי ללכת בעקבות עדר הבהמות שבהן נתנו הגברים חותמיהם.

אפריקאית! אפריקאית טובה הייתי יותר מלשונות־הצפעונים האלה. יותר מהם חשתי באצילותי כנערה אפריקאית.

„בן־זוג אחרון אנו מציעים לך. מרצון או שלא מרצון, תקבלי את רצוננו. הוא עשיר“.

„מה ערך לעשרו! אינני מכירה אותו“.

„אין בזה הכרח, ואינך צריכה להגביה קולך במעמדנו. את יכולה לצאת“.

אני, שעדיין לא ריטבתי שפתי בגביע עלומי, כלום שומה עלי להריקו במחי אחד?

לעזוב חיים חסרי־דאגה של נערה צעירה ולצאת לקראת חיים קשים מאד של אשה?

לא! לא! לא! לא! לא! לא! לא!

הימים עברו וכבדו עתה על כתפי, הדברים הלכו מדחי אל דחי. שוב לא יכולתי לסמוך אפילו על סבתי, כי גם אם לא שונו רגשותיה כלפי, מכל־מקום לא הבינה לרוחי, היא שקיבלה את הבעל שפפו עליה הוריה, היא שחלקה בדירתה עם שתי נשים אחרות, היא שבחום־רגש שפזה גידלה ילדיהן של נשי בעלה האחרות. היא לא יכלה להבין לרוחי. בנדון זה לא היתה כל הסכמה בינה, אשת־האומל, לביני, אשת היום הזה.

„קבלי“ היתה אומרת לי, „קבלי, קטנתי, השלימי וישתתקו, קבלי את הבעל הזה, ראי ביקשתיך“.

„שמעי, שמעי“, היתה חוזרת ואומרת. „חייבת נערה לציית להוריה. אשה אין לה רצונות מלבד רצונותיו של בעלה. הביטי בי! האם אני אומללה? ובכל־זאת נישאתי, צעירה מאד, לבן־דוד שבחרו בני־משפחתי. הוא לקחני למרחקים, לסביבה לא־נודעת, אל בין אנשים שמנהגיהם שונים משלנו. בקפידה מילאתי כלפיו את חובותי כאשה. נתתי לו שתי בנות, ואחר־כך שני בנים. דבר זה לא מנעו מקחת לו עוד אשה, ואחר־כך אשה שלישית, ומעולם, מעולם, שומעת את, לא היו זרים צריכים להתערב כדי להפריד בינינו... הייתי אחות בכירה על עוד שתיים. ראי את ילדיהן, הם חיים על־ידי, אביהם מת. הם אוהבים אותי ומבכרים אותי על פני אמותיהם. זהו גורלנו, אנחנו, הנשים השחורות. אַל לך לסטות מדרכך. תפסי את מקומך בגן־העדן וזכי באושר לילדיך. שמעי לאבותיך ואחר־יכן לבעלך. אַל תקשי את חיין וְאֵל תבקשי לך דברים אחרים מלבד מה שהועידו לך החיים. לעולם אל תשפחי זאת: אשה, אפילו במכנסיים, לעולם לא תהיה כי אם אשה“.

„הביטי על סביבך, סבתא! הכל השתנה. שובי לראות את נעוריך. השווי את העבר להווה. מה שהיה אמת אתמול אינו יכול עוד להיות אמת כיום הזה. האשה האפריקאית ישנה דייה, תרדמתה אַרְכָּה דייה. חייבת היא לקום ולהשליך מעליה כל אותן שנים של כניעה. הנוער של המחר מזעק בקרביה. חייבת היא להתחזק כדי לברוא אותו“.

„איזו לשון מזורה, בתי! אמך ואני לא ידענו את הדרך המוליכה לבית־הספר, ואף־על־פי־כן אהבנו אותך וחינכנוך כראוי“.

„אין לי ספק בכך, סבתי. אבל העולם נע. מי שאינו משפיל את רוחו, מי שאינו מחשל את נשמתו, הריהו כמי שמבקש להידרס“.

„אשה צריכה ללדת ולשמוע בקול בעלה. זה כל מה שהאלוהים דורש ממנה“.

„עליה לבלבל בכל פריחתה, סבתי, כדי לעזור לאישה ולאַחֲזוּ לבנות את אפריקה של המחר“.

„כלום טעיתי בהניחי לך ללכת לבית־הספר? הרבה סבל, הנה זאת אני רואה מתוך דבריך. יבוא אללה לעזרך, בתי!“

אשה יקרה...

היא הלכה לארץ שממנה אין חוזרים לעולם. ואולם אותן יום יקדה השמש בשמיים, האנשים עסקו איש במלאכתו והיא, על מיטתה נאבקה עם המוות. פניה אורו כאשר ניצבה צלליתי בפתח חדרה. היא נתנה בי מבט ממושך. קרבתי לגשת אליה. מבטה ליוה אותי. שפתיה נתעוו בחיוך; חיוך שפמו ביקש לומר: „רואָה את, יהיה עליך להמשיך בדרכך בלעדיי“. דמעה כבדה התגלגלה על לחיה. דמעת־פרידה מזו שהיתה נכדתה היקרה כל־כך, ידידתה הגדולה. אחר נפלה עליה תרדמת־עולם.

מאז מחפשת אני לשווא, בכל פנים צמוקים, את צל מבטה. תנוח בשלום, הנפש הזאת היקרה כל־כך לנפשי. תהיינה מחשבותי עמה לחברה במשפך־הנצחים אשר לוקחה אליו.

מדי שנה יגוני שב ונעור, בחזור יום הששה־עשר בדצמבר לתקופת המועדים. מרדי שכך, משלימה אני עם סבלי, הקשר היחיד המוסיף עוד לקשרני אליה. לאָה אני, לאָה מקוֹת, לאָה מהיזון באשליות. רוח התקוה סרה מלבבי. שחורים יהיו הימים הבאים. אפלים חיי. לבי מלא מהכיל, עיני היבשות סוקרות את האופק ומחפשות לריק זיק־אור.

רוח התקוה סרה מלבבי. שחורים יהיו הימים הבאים. אפלים חיי. סבתי, אַת אשר ניחשת את הקלה בדאגותי, הפמוסה במעמקי ישותי, לבל תדריך את מנוחתך — הלא תשמעי את שוועות ענותי? למה־זה תאטמי אזניך משמוע למר־יִיאושי? הייבצר ממך להשיב רוח תוחלת אל לבבי הנכמר? אַת, אשר בלכתך מזה ציוית לי ירושת סבל־אנוש! אַת אשר נתת בקרבי לב רגש, אַת אשר קולך היה לי למעיין־חיים, הלא תוכלי להרחיק מנתיבי סוף־סוף את אבני־החלקות האלו?

הנה אני נשואה לבעל אשר בחרתי ואם למשפחה. שנים לא מעטות חלפו. מודדת אני בשעלי את הדרך אשר עברתי. אהה! קצרה היא עד מאד.

חלומותי רדופים סיטים, קולות יציקוני. הקשיבו, מכל עבר הם עולים. „את עתותי אני מחלקת בין הילדים, הבית והעבודה — מזמן לא פתחתי ספר“. „אלו המחונכות־כביכול הולכות ביתר־רצון לנשף מאשר להרצאות“. „שאלו אותן מה יהיה באופנה השנה, ולא יהיה מעצור ללשונן. נסו לשוחח אתן, והן נאלמות דום“.

„מגודל בורותן הן נזהרות היטב שלא לפצות פה בחברה. אין הן עושות מאומה למלא את חוסר־התרבות שלהן“.

„מי שאינו עולה, יורד! מי שאינו עולה, יורד!“
כמו כסף אשר נרכש שלא ביושר כך מעיקות עלי שנות לימודי בבית־הספר. מצפוני זועק, אני מפחדת, מפחדת למעוד.

לפידי אינו עוד כי אם שביב אדום בחשיכה. היצלח בידי להדליקו שוב? הזריקה כלום לא תחטיא וכלום לא תשתק את הרגל?!
הוי, לפה! לפה ארורה של הרבות, תבשיל לא-עופל, זיהוברמייה הנושר עם השנים — כתב לא-מובן אשר מלותיו מסתכסכות ויוצאות במחול-תצתועים!

רעבה אני, צמאה אני.
מדוע לא אשבור את צמאי מיד מן המעיין אשר אבחר לי ואת רעבי בתבשיל אשר אבחר — אבל המעיין מורעל, אל תבשילי אין לגשת, הוא נשמט מבין ידי הכבודות. העבר מת ואיננו, ורק העתיד לבדו ייחשב עוד. המחר, המחר המתחדש, המחר על שמשו ועל אמונתו ועל שלהבתו, אשר גם סופת-סער לא תכבה אותה.